

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

איתקה, קונסטנדינוס קוואפיס

מתוך: **כל השירים** (תרגום: יורם ברונובסקי), כרמל, 1995

על המשורר

קונסטנדינוס קוואפיס נולד בשנת 1886 באלכסנדריה, מצרים. נחשב לגדול השירה היוונית המודרנית.

הוא גדל בלמשפחה אריסטוקרטית מבוססת שהגיעה למצרים מהקהילה היוונית בקונסטנטינופול (איסטנבול של היום). אביו עסק במסחר בין לאומי ומגיל צעיר היה קוואפיס, הבן התשיעי במשפחה, חשוף לתרבות העולם. היתה להם אומנת אנגלייה, משרתים יוונים, שומר מצרי, נהג איטלקי ומורה פרטי צרפתי. הקוסמופוליטיות שאפיינה את שורשיו באה לידי ביטוי בשירתו.

אביו מת בפתאומיות ב-1870. לאחר מכן אמו של קוואפיס עברה לגור איתו באנגליה, שם היו ממוקמים חלק מהעסקים של האב. לאחר מספר שנים, כאשר העסק כשל, חזרה האם עם בנה לאלכסנדריה, ואחר כך שוב עברה לקונסטנטינופול. בבגרותו חזר קוואפיס לאלכסנדריה ומיעט לצאת ממנה עד יום מותו. הוא עבד למעלה משלושים שנה כפקיד בכיר במשרד ההשקיה באלכסנדריה. אופיו המסוגר ומקצועו האפרורי כביכול לא עולים בקנה אחד עם השירה העזה שלו.

קוואפיס כתב באנגלית וביוונית. הוא היה ביקורתי כלפי יצירתו, ולמרות שכתב שירים רבים הוא פרסם כ-200. את שיריו החשובים כתב אחרי גיל 40.

שירים רבים של קוואפיס מתכתבים עם המסורת היוונית הקלאסית, ואחרים הם שירים אישיים על חוויותיו כהומוסקסואל.

יורם ברונובסקי, שתירגם את קוואפיס לעברית, אמר עליו כך:

"קוואפיס הוא איש של ניגודים, ויש לו קול מיוחד, קול קצת מתנכר, תערובת של אירוניה והתפעמות. הוא קרא לעצמו 'משורר היסטוריון', ושפת הכתיבה שלו היא מיזוג של השפה היוונית המדוברת ושפה טהרנית, ספרותית. הוא משוררה של היוונית בת אלפי השנים, התרבות העצומה והנפתלת המתחילה במאה ה-8 לפני הספירה, עם הומרוס, ועודנה מתקיימת. תמיד התנגד להיקרא 'יווני' וביקש להיקרא 'הלני', בנה של ציוויליזציה יותר מאשר בנה של אומה מסוימת. כמשורר יס-תיכוני ורב תרבותי, רצה למצוא דרך בבליל ההלניסטי הנפלא אשר עולמו היה מורכב ממנו. הניגודים המאפיינים את יצירתו הם גם בתכנים, וכל שיר שלו הוא רומן פסיכולוגי מעמיק.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

בשיר 'העיר' הוא מדבר על חוסר הטעם לנדוד, כשתמיד תחזור למקום שממנו יצאת. 'איתקה', לעומת זאת – אולי הידוע בשיריו – מבטא את הצורך להסתכן ולמצות את החיים, בלי לחשוש מהסכנות. הוא העריך את העורמה, את הפשרה, את האפשרויות הסותרות. (מתוך מאמרה של אילת נגב בפרויקט בן יהודה).

רקע לשיר

השיר 'איתקה', הוא אחד השירים המפורסמים של קוואפיס. השיר נכתב ב-1894 בגרסה ראשונה, אך פורסם לאחר גרסאות ועריכות רבות ב-1911.

איתקה היא אי הולדתו של אודיסאוס גיבור האודיסאה של הומרוס. אודיסאוס יוצא מאיתקה על מנת להילחם במלחמת טרויה, אך לאחר המלחמה, הדרך חזרה אל ביתו אורכת לו עשר שנים. האודיסאה מתחילה למעשה מאמצע האירועים, ובה אודיסאוס מספר לחבריו על ההרפתקאות והתלאות שקרו לו. בין השאר, אודיסאוס ואנשיו נקלעים לאי הקיקלופים - ענקים בעלי עין אחת, ושם הוא נלחם בקיקלופ פוליפמוס, מנקר את עינו, וכך מצליח לברוח מהאי. אלא שפוליפמוס הוא בנו של פוסידון אל הים, ובכך מעורר אודיסאוס את חמתו של האל הנקמני, השולח לו סערות וסופות ומאריך את מסעו עוד ועוד. הרפתקה נוספת, הנרמזת בשיר, היא אי הלסטריונים - ענקים אוכלי אדם, שגם מהם נחלץ אודיסאוס בעור שיניו. בסופו של דבר מצליח אודיסאוס לשוב לביתו, ושם הוא מתאחד מחדש עם בנו טלמכוס ועם פנלופה אשתו, שחיכתה לו ודחתה בתחבולות 108 מחזרים אחרים. אודיסאוס מחסל את המחזרים ומחזיר לעצמו את השלטון באי כמלך.

קריאה ועיון בשיר

בתחילת השיר פונה הדובר לנמען: "כִּי תֵצֵא בְּדֶרֶךְ אֶל אֵיתְקָה". מהיכרותנו עם האודיסאה, אנו משערים שהנמען הוא אודיסאוס, אם כי בהמשך השיר יתגלה לנו שהנמען הוא כל אדם היוצא למסע, פיזי או רוחני, ואיתקה, כמו גם דמויות ומקומות אחרים המוזכרים בשיר, נטענת משמעות מטאפורית.

השיר מחולק לחמישה בתים, לא שווים באורכם וללא חריזה. אולם חזרות פנימיות יוצרות מעין מקצב ותחושת זרימה, המדמים את הדרך על פיתוליה והפתעותיה.

פתיחת השיר מציגה את הטענה המרכזית המפתיעה: "שָׁאַל כִּי תֵאָרֶךְ דֶּרֶךְךָ מָאֵד" – אפשר להניח שאדם היוצא לדרך, ובפרט אודיסאוס לאחר המלחמה, ירצה להגיע ליעדו כמה שיותר מהר, אך השיר מפנה את הזרקור אל הדרך עצמה, ומעדיף אותה על פני המטרה הסופית, שהיא ההגעה אל סופה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

הדרך היא "מלאכה בהרפתקאות, מלאכה בדיעת." בתרגום השיר לאנגלית, המילה דעת כתובה כ - discovery, כלומר הדעת היא ידיעת הגילוי, של החוץ כמו גם של הפנים.

לפני שהדובר מפרט את ההזדמנויות והברכה השרויה בדרך, הוא מתמודד עם האיומים והפחדים: "אל תיכרא את הלסטריגונים ואת הקיקלופים/ אל תיכרא את פוסידון המשתולל." הדרך להתמודד עם היצורים הללו היא בעזרת "מחשבות נשאות, ורגש מעלה", ואף יותר מכך, הדובר טוען כי לא תתקל ביצורים הללו אם לא תדמיין אותם, כלומר תיצור אותם אצלך בראש. למעשה בטענה הזאת, מפקיע המשורר את היצורים הללו מאמיתותם הסיפורית, והופך אותם לסמליים.

בבית השני, עובר הדובר לתאר את ההזדמנויות של המסע: "כי בבקרים רבים של קיץ תכנס/ בחדנה, בפליאה רבה כל כך אל נמלים שלא ראית מעולם." במשפט זה ביטויים רבים בעלי קונוטציה חיובית: בוקר, קיץ, חדוה, פליאה. (באנגלית: pleasure, joy). הנמל מציע אבנים טובות ובשמים בשפע אדיר. אלו מנעמי החיים, הרבה מעבר לצורך בסיסי. החוויה החושית עצומה וקשורה בראייה, בריח, במישוש (קניית סחורות) ובהמשך גם בשמיעה.

הדובר מפציר: "עליך לבקר בהרבה ערי מצרים/ ללמוד, ללמוד מאלה היודעים." הידיעה כאן שונה מהדעת של תחילת השיר, ומבחינה בין ידיעה של חוויה חושית-אישית, לבין ידיעה של חוכמת הדורות המועברת על ידי "אלה היודעים".

בבית השלישי, למקרה שכבר הספקנו לשכוח, מזכיר הדובר: "וכל הזמן חשב על איתקה כי עונדך הוא להגיע שמה." נוצר בשיר מעין מתח בין המסע בדרך לבין המטרה להגיע, ולא ניתן להפריד בין השניים. המטרה חסרת תכלית ללא הדרך, אך גם הדרך לא עומדת בפני עצמה, בהיותה מובילה אל המטרה.

הדובר ממשיך ואומר: "אל תצפה שאיתקה תעניק לך עשר." איתקה העניקה לך מסע יפה/ אלמלא היא לא היית כלל יוצא לדרך/ יותר מזה היא לא תוכל לתת." אולי אנו טועים לעתים לחשוב שבסוף הדרך, כאשר נגיע למטרה, נזכה בעושר (פיזי או רוחני), אך למעשה, אומר המשורר, את העושר אנו משיגים במסע עצמו, ולא במטרה הסופית. אם כך, לשם מה דרושה המטרה הסופית? מן הסתם היא המניע לצאת לדרך.

יש בשורות אלו האנשה המציגה את איתקה כדמות נשית. כך לא רק בעברית (משום שעיר היא נקבה), אלא גם בתרגום לאנגלית: She has nothing left to give. האנשה זו גם קשורה לפנלופה האהובה המחכה בבית, אך גם מעשירה את המשמעות הסמלית של איתקה כמקום בעל איכות "נשית" של רחם, בית, מקור החיים, אהבה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף רוח וחברה
הפיקוח על הוראת ספרות

השיר מסתיים במילים: "וְהָיָה כִּי תִמְצָאָנָה עֲנִיָּה - לֹא רִמְתָּה אוֹתָהּ אֵיתָקָה. / וְכֹאשֶׁר תָּשׁוּב, וְאַתָּה חָכָם, רַב-נִסְיוֹן, / תּוֹכֵל אֶזְלָהּ לְהַבִּין מֵהָ הֵן אֵיתָקוֹת אֱלֹהִים."

יש לזכור שאיתקה אינה רק היעד של אודיסאוס, אלא גם המקום ממנו יצא. הוא שב לאיתקה, לא מגיע אליה, אך הוא שב אדם אחר - חכם ורב ניסיון. המסע, אפוא, אינו רק תזוזה במרחב, אלא בראש ובראשונה תזוזה פנימית, מעגלית וספירלית. סוף השיר, המתייחס לאיתקה בלשון רבים – "אֵיתָקוֹת אֱלֹהִים" - ממחיש בבירור כי איתקה אינה רק מקום קונקרטי, אלא מושג עקרוני בעל היבט סמלי - אישי. לכל אדם יש את האיתקה שלו.